

Uppsala – en syn för gudar eller ett avskräckande exempel? Ett meningsutbyte om stadsplanering

Som goda Uppsalabor kan vi säkert enas om att Uppsala är en syn för gudar, och många tycker att Tempofasaden är ett avskräckande exempel.

Men gudarnas syn på vår stad är stadd i ständig förändring. För knappt 10 år sedan höll fotografen Sundgren föredrag om Uppsala över gården, där de vackra bilderna togs som intäkt för att här behövde saneras. Det var en skam att låta människor bo i dragiga fallfärdiga kyffen, utan vatten och avlopp, där bland soptunnor, utedass och råttor, halvt utdöende hantverkerier hankade sig fram, där bostäderna sedan många år redan var utdömda av hälsovårdsnämnden och beboddes av s.k. socialfall, som undan för undan trängdes ut av expanderande affärer och kontor. De gamla trähusen har varit lätta att bygga om och bygga till och provisoriskt anpassats till sina nya ändamål i väntan på nya stadsplaners genomförande. Men ruttet var det. Ansåg man. Och många frågade: varför låta stadskärnan ruttna och bara bygga utanför? Idag anses dessa utdömda byggnader vara vårt kulturarv, fyllda av oersättliga minnen och är omistliga för de kulturriddare som ej behöver bo och verka i dem. Men bygga vidare måste vi.

Staden expanderar, på 20 år fördubblades den och är nu på god väg att göra om den ökningen. Något vi inte kan påverka. Den över hela världen verksamma urbaniseringen och dess kraftfält, hinner vi inte nu gå in på. Men låt oss bara konstatera att urbaniseringen inneburit 100% ökning av befolkningen på kort tid samtidigt som standardhöjningen varit avsevärd (3% per år) och av den storleksordningen att nytillskottet i bebyggelse omöjlig har kunnat smyggas in som ett anspråkslöst tillskott i den gamla stadsmiljön.

Ända fram till nu har den dock växt upp i de yttre områdena på ett mer eller mindre kritiserat sätt. Populära har väl inte några av dessa Uppsalas backar varit. Men kritiken har inte varit värre än för andra städernas sovstäder. Sovstaden har ofta fått epitetet otrivsam. Kan detta förhållande möjligen bero inte bara på husen som sådana och mer eller mindre bra lekplatser, utan på att så gott som alla av oss i grunden inte är stadsbor mer än någon generation och inte - som sydlänningen - har tradition att bo i stad? Vi kan ännu inte bo sammanpackade, något som måhända våra barnbarn kommer att finna synnerligen trivsamt och riktigt, när de berättar om oss, som längtade torvan och masonitskjulet i skogsbacken.

En sak kommer de dock inte att förlåta oss. Att vi inte sparade mer mark för deras egna behov och att det fortfarande är litet besvärligt att riva och bygga nytt. De väl armerade betonghusen vi i dag bygger står så stabilt. Det är oförlåtligt att bygga ut den ena stadsdelen efter den andra utan att ge möjlighet att i framtiden komplettera med ett enda hus. På Kvarngärdet kommer t.o.m. parkerna att helt fyllas av byggnader.

Det är en revolutionstid vi lever i. Efter att sedan urminnes tider vi vikingar bott i ensliga byar tvingar tidens krafter ihop oss i snabbt växande städer. Varför skulle vi inte knorra, känna ovana och skylla på arkitekten som ritat så höga, trånga, korta, långa, breda, smala, platta, tråkiga, fula, dyra, lyhörda hus? Vi är ju inte vana eller ännu ens skapta för att bära den storstadskostym i helg och söcken, som vi nu tvingas på och vars medicinska vådor vi blott ännu anar i buller och avgaser.

Måste vi då ha storstadskostymen?

Skulle inte röda små stugor vara bättre?

Låt oss tänka efter vad vi vill. Vi vill ha bostäder åt alla, större bostäder. Vi vill ha bilen som transportmedel. Vi vill kunna ställa den ifrån oss. Vi vill ha säkerhet när vi kör den, sikt, riskfria korsningar osv. Detta innebär ansemliga trafikapparater.

Vi vill ha välsorterade affärer med stort urval och billiga priser - den stora affären omgiven av intimare lyxbutiker.

Vi vill ha god service, varor och tjänster från hela världen. Det innebär stora lager och stora kontor.

Konkurrenskraftiga egna varor åstadkommes endast i större företag som kräver allt större maskiner, i växande byggnader och transportredskap.

Vi vill ha allt bättre vård vid sjukdom, kriser, ålderdom osv. Något som endast tycks kunna klaras i allt större och större anstalter, vilket också gäller vårt krav på allt bättre undervisning för vår ungdom.

Förvaltningen, polisen, socialvården, idrotten, brandväsendet kräver allt större och större enheter. Allt belyses av förändringen i de enskilda byggnadsobjektens storlek. Stugskalan är borta, dimensionerna är kolossala. Småkommuner kan inte existera, kommungränserna vidgas. Människan organiseras och bildar grupper. Hennes lön beror till allt mindre del på hennes egen duglighet, i stället är det hennes fackorganisations storlek som avgör den. Märker ni hur människan som normgivare försvinner allt mer? Måtten hämtas inte från människan utan från hennes organisation. I demokratins princip tycks också ligga den enskildes undanhållande. I

demokratins namn har vi inte ens anledning att framhålla en enda människa före den andra. Prästen har åkt ur prästgården, rektorn ur rektorsbostaden (det sker i alla fall om några månader).

Kan vi sammanfattningsvis konstatera att den allmänna strukturen i vårt samhälle - i vår stad - har fått en helt annan skala, en annan måttenhet är på väg, den finns redan, och mitt i detta får man i Sveriges radio en lördagskväll höra att folkets favoritmelodi nr 1 heter: "I en röd liten stuga ner vid sjön skall vi bo". Visserligen står det inte i visan att parstugans rum och kök skall för att accepteras kompletteras med minst 3 rum, badrum, toaletterum, tvättstuga, förråd, tillbyggnadsmöjlighet, garage (helst två stycken) men det är *dagens* standardkrav på den röda stugan, och det kravet ökar. Så möts i alla fall de motsägelsefulla kraven i vår tid. Den stora omänskliga skalan och stugromantiken i form av den nybyggda kromosomstugan utan sjö, eller i än högre grad drömmen att de gamla utdömda f.d. bostadshusen är lika underbara som i dikten. Upp till kamp mot grävskopefilosofin. Allt gammalt är miljö, fult eller vackert, det är lugnt, invant och tryggt, förenat med kära minnen. Allt nytt är fult, dumt och miljöförstörande.

Ja, där står vi idag mitt i en gråtmild debatt. I ett par decennier har stadsplaneraren väntat på debatten. Den kom inte så länge nybyggelsen höll sig i utkanterna, men den dagen tempofasaden var en verklighet vaknade skönanden och drastiskt framstod den miljömässiga konflikten och nödvändigheten av en omvandling av den gamla kärnan. Ofrånkomligheten att den starka expansionen måste gå ut över den existerande miljön blir till synes ett faktum. Helt nya funktioner och dimensioner skall ges utrymme. Och nybyggandet måste underkasta sig tekniska och ekonomiska villkor som är främmande för det bestående. Det innebär större enheter, bredare och längre huskroppar, andra våningshöjder, ny skala. Det drar med sig ändringar i gatunätet och därmed stadens gestaltmässiga huvuddrag. Något entydigt arkitektoniskt knep att klara detta finns naturligtvis inte. Ett är att gångstaden måste genomföras.

Arkitektur har den dubbla rollen att på en gång vara ett ingenjörsvverk och ett konstverk på en bestämd plats. Det gäller att förena estetiska, praktiska och ekonomiska krav och med omgivningen återskapa miljö. Det finns lättare uppgifter.

De estetiska kraven kan uppfyllas med hjälp av kompositioner av volymer, plan och linjer i proportion, balans, kontrast, spänning, samspel i färger, material, harmoni och rytm, dock begränsat av byggnadsmaterial och konstruktionsteknik och underordnat brukskrav och ekonomi. Detta skapande omöjliggöres många gånger helt av stelbenta, envist bundna stadsplaner uppgjorda innan ens bruksvärde, material eller ekonomi kommit in i sammanhanget och helt fria från principen om gamla och nya miljövärden. Fri diskussion om och beskrivning av stadsplaner även ur estetiska synpunkter är nödvändig.

Miljö kan vara det gamla och invanda. Dissekeras den gamla stadsbilden finner man den fylld av spänning mellan högt och lågt, ljus och skugga, tyngd och lätthet, trängsel och rymd. Kanske bör detta framstå som väsentligheter även i nya miljöer.

Förkastligt synes mig likaväl det enformigt låga, som det enformigt höga. Gruvligt misstag är att tro att enbart låga hus betyder miljö. Breddade gator och broar har infört en ny skala som olyckligt kontrasterar mot den gamla lågskaliga bebyggelsen. Det är inte självklart att stora hus är av ondo som inslag i stadsbilden. Och ser vi efter i vår gamla stadskärna finns storskaliga hus redan där. Nej, hänsynen till det gamla betyder inte med nödvändighet återhållsamhet med byggnadens skala. Med överdriven försiktighet kan man döda det man tror sig skydda.

Lösningen kan i det ena fallet vara att underordna sig en befintlig enhet, i det andra fallet kan det vara att ge en spänning mellan gammalt och nytt. Det enda sättet att riktigt bevara den gamla miljön synes vara att avskilja någon del av staden från livscykel. Men därtill krävs att 1) finna området, 2) finna lämplig användning, 3) finna tekniska och ekonomiska förutsättningar för fastighetsbeståndets underhåll och successiva förnyelse, samt 4) försäkra oss om att användningssättet inte kräver stor trafikmängd. Var finna denna godbit, där markägaren accepterar dessa krav? Ja, vi har det i Uppsala bl. a. i området kring kyrkan och universitetet och vid Övre Slottsgatan. Där man får hoppas att man inte i fortsättningen överdriver bebyggelsen och därmed får in trafikproblem.

Man vinner heller inte något med att lägga långa nybyggnadsförbud i dessa kulturområden. Under en sådan period inträder förslumning och förfall och gör det meningslöst eller omöjligt för fastighetsägaren att underhålla husen och därmed miljön. Och så är vi inne på den ständiga frågan om pastischen. Skall vi inte kunna bygga våra nya hus med spetsiga tak, takkupor, spröjsar i fönstren och fönsterluckor? Måste det vara fyrkantiga glaslådor? Märkligt nog har denna diskussion här i staden dragits upp av stadsarkitekten, annars har den bland arkitekter varit avblåst såsom helt meningslös. En ny byggnad blir ny arkitektur vare sig vi vill eller inte. Pastischen blir efter en tid ett barn av *sin* tid återgivande dess uppfattning om den gamla miljön. I efterbildningen tar vi upp de drag som passar oss och förbiser andra som kanske senare kan framstå som mer karaktäristiska. Nyantik är nyantik, nygotik är nygotik osv. Någon möjlighet att smita undan ansvaret för ny arkitektur i den gamla miljön finns det inte.

Den nya tidens brukskrav på byggnaden lika väl som våra tekniska, underhållsmässiga och ekonomiska krav kan ej anpassas i pastischens tvångströja. Ej heller har vi byggnadsfackmän som skulle yrkesmässigt klara av den.

Men för den skull behöver inte falska fasadgardiner av tempotyp

dölja våra hus. Ej heller överdriven plåt- eller glasarkitektur spegla vårt tidsmässiga sökande efter effektivt fasadmaterial, men väl användas för att spegla himmelsljus på trånga gator. Fasadmaterialen måste kunna åldras vackert och ödmjukt ansluta till traditionen. Fasaden studeras fram med känsla och anpassbarhet i form och rytm.

Blir det nu så? Nej, tyvärr är många, kanske de flesta av arkitektens, intentioner sönderslagna i det färdiga verket. Det har blivit en låghalt kamel av hans stolta springare. Många har satt sin tumme på projektet och klämt till. Byggherren med ökad aptit på kakan, länmyndigheten med prutinstinkter, arbetsmarknaden med ökat vinterbygge i tankarna, byggmästaren med epamaterial i bakfickan och så klämmer stadens byggorgan till med en gnutta prestige och politik kryddad med soprumsteknik. Egentligen är det konstigt att det blir ett hus.

Och det skall stå där i årtionden och folk som passerar det måste se på det vare sig de vill eller inte.

Naturligtvis är det då fullt i sin ordning att det kritiseras och debatteras. Men var finns den sakliga kritiken, förståelsen för de stora sammanhangen i dessa problem? Var finns platsen för den ärliga debatten, där man ej spelar på översentimentala strängar och där man vill och kan se sanningen om den gestaltmässiga förvandlingen? Staden måste anpassas för vår tid, våra reella krav, hur stora, hur omöjliga de än kan tyckas i den bortdöende idyllen.